

KS. PAWEŁ MAKOSA

TOŻSAMOŚĆ NAUCZYCIELI RELIGII I ICH OPINIE NA TEMAT WYBRANYCH ASPEKTÓW EDUKACJI RELIGIJNEJ W POLSCE

Od wielu lat dyskutuje się w Polsce na temat różnych aspektów koncepcji edukacji religijnej. Współcześnie najczęściej poruszane kwestie dotyczą relacji nauczania religii w szkole do katechezy parafialnej, ale omawiane są również treści i metody stosowane w działalności ewangelizacyjnej i katechetycznej. Jednym z obszarów zainteresowań współczesnych katechetyków jest także tożsamość i kompetencje nauczycieli religii oraz ich formacja¹, osobowość nauczyciela jest bowiem jednym z głównych czynników warunkujących skuteczność edukacji. Z tego względu konieczne jest wypracowywanie nowych, coraz bardziej skutecznych sposobów formacji kadry katechetycznej. Aby to zadanie mogło być realizowane, konieczne staje się przeprowadzanie badań empirycznych, które obrazują aktualną kondycję nauczycieli religii i pozwalają na wypracowanie adekwatnych do potrzeb postulatów, a następnie podjęcie działań zmierzających do ich realizacji. Niniejszy artykuł ma na celu ukazanie wyników badań empirycznych prowadzonych wśród wybranych grup nauczycieli religii, a dotyczących ich własnej religijności oraz wyrażanych przez nich opinii na temat różnych aspektów nauczania religii.

Ks. dr PAWEŁ MAKOSA – adiunkt Katedry Katechetyki Psychologiczno-Pedagogicznej w Instytucie Teologii Pastoralnej KUL; adres do korespondencji – e-mail: makosa@kul.lublin.pl

¹ Zob. S. Łabędowicz. *Formacja katechetów w dokumentach Kościoła i literaturze katechetyczno-dydaktycznej po Soborze Watykańskim II*. Radom 1994; tenże. *Formowanie postawy katechety*. „Roczniki Teologiczne” 45:1998 z. 6 s. 191-222; A. Kiciński. *Formacja katechety na wzór Samuela*. W: *Miejsca katechezy*. Red. S. Kulpaczyński. Lublin 2005 s. 347-363.

1. METODOLOGIA BADAŃ

W przeprowadzonych badaniach wykorzystano narzędzie badawcze w postaci kwestionariusza² przygotowanego przez zespół specjalistów z Uniwersytetu w Würzburgu pod kierunkiem prof. Hansa-Georga Ziebertza w ramach międzynarodowego programu TRES³. Pytania zawarte w kwestionariuszu dotyczyły, z jednej strony, osobistej religijności i światopoglądu nauczycieli religii, z drugiej strony natomiast różnorodnych aspektów nauczania religii i katechezy.

Pierwsze pięć pytań kwestionariusza dotyczyło danych osobowych ankietowanych, takich jak wiek, płeć, stan cywilny, narodowość i przynależność wyznaniowa. Druga grupa pytań badała kwalifikacje do nauczania religii oraz staż pracy. Kolejne pytania dotyczyły opinii ankietowanych nauczycieli na temat optymalnego nauczania religii (22 pytania), częstotliwości stosowania metod (17 pytań) oraz opinii na ich temat (17 pytań). Następne cztery grupy pytań zawartych w kwestionariuszu dotyczyły wpływu nowoczesnego społeczeństwa na religię (12), różnorodnych trendów kulturowych i religijnych (12), różnych sposobów podejścia do wiary i religii (33) oraz relacji między religiami (16).

Odrębną grupę stanowiły pytania dotyczące osobistej sytuacji ankietowanych nauczycieli religii, a szczególnie ich praktyk religijnych (5), hierarchii wartości (40), przeżywania stresu związanego z pracą (19) i sympatii politycznych (2). Kolejną grupę pytań stanowiły pytania (11) dotyczące szeroko pojętej sytuacji nauczania religii w szkole (np. statusu nauczania religii w szkole oraz stosunku dyrekcji i nauczycieli innych przedmiotów do nau-

² Zob. S. Szostkiewicz. *Procedury i techniki badań socjologicznych*. Warszawa 1964 s. 75; M. Łobocki. *Metody badań pedagogicznych*. Warszawa 1984.

³ Program TRES (*Teaching Religion in a Multicultural European Society – Nauczanie Religii w Wielokulturowym Społeczeństwie Europejskim*) jest międzynarodowym programem badawczym, prowadzonym w ramach europejskiego programu *Socrates*, trwającym od jesieni 2005 r. do jesieni 2008 r. W programie brało udział ponad pięćdziesiąt instytucji partnerskich z większości krajów europejskich, wśród nich Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II oraz Uniwersytet Jagielloński. Punktem wyjścia programu jest przekonanie o dużym znaczeniu religii tak w osobistym życiu ludzkich jednostek, jak i całych społeczeństw, a także fakt coraz bardziej wielokulturowego i wieloreligijnego charakteru współczesnego społeczeństwa europejskiego. Celem programu jest ukazanie zbieżności i różnic w systemach edukacji religijnej w różnych krajach, wyznaniach i religiach oraz wypracowanie wspólnych założeń dotyczących formacji odpowiedzialnych za edukację religijną tak, by byli oni animatorami wzajemnego szacunku między wiernymi różnych religii i wyznań. Zob. M. Zając, P. Makosa. *Europejskie spojrzenie na nauczanie religii w kontekście pluralizmu*. „Katecheta” 51:2007 nr 11 s. 69-70.

czycieli religii). Ostatnie pytanie, jako jedyne pytanie otwarte w całym kwestionariuszu, dotyczyło propozycji formułowanych pod adresem podstawowej formacji odbytej w czasie studiów.

Przy użyciu tego samego kwestionariusza przeprowadzono badania wśród nauczycieli religii w 16 krajach europejskich, a mianowicie w Austrii, Belgii, Czechach, Finlandii, Holandii, Irlandii, na Łotwie, Malcie, w Niemczech, Norwegii, Polsce, Rumunii, Słowacji, Szwajcarii, Szwecji i we Włoszech.

W Polsce badaniami objęto ponad dwustuosobową grupę nauczycieli religii pracujących na terenie diecezji radomskiej⁴. Ankietowani to w większości osoby świeckie – tylko jedna czwarta z nich to siostry zakonne i księża. Proporcje te nie odzwierciedlają jednak ogólnopolskiej sytuacji, średnio bowiem prawie połowę nauczycieli religii w szkołach stanowią duchowni. W większości nie brali oni jednak udziału w spotkaniach, podczas których dokonywane były badania. Należy jednak zaznaczyć, że w bardzo wielu wypadkach księża nie uczą na cały etat ze względu na obowiązki duszpasterskie – w charakterze nauczycieli religii pracują zazwyczaj na pół etatu⁵.

Badania przeprowadzone zostały we wrześniu 2006 r. w sposób tradycyjny – poprzez odręczne wypełnienie kwestionariuszy⁶ podczas okresowych zjazdów metodycznych nauczycieli religii w Radomiu, Koźmierzku, Zwoleń i Końskich, czyli miejscowościach leżących na terenie województwa mazowieckiego i świętokrzyskiego. Tym sposobem uzyskano w sumie 236 kwestionariuszy. Ostatecznie, po odrzuceniu niepełnych odpowiedzi, do prac obliczeniowych zakwalifikowano 200 kwestionariuszy, które zostały wysłane do Würzburga w celu dokonania obliczeń statystycznych i porównania wyników z innymi państwami. Poniżej zostaną zaprezentowane wybrane, najbardziej interesujące dla polskiego czytelnika wyniki przeprowadzonych badań empirycznych, dotyczące charakterystyki badanej grupy nauczycieli religii oraz ich opinii na temat wybranych aspektów nauczania religii⁷.

⁴ Badania te przeprowadzili ks. M. Zając i ks. P. Mąkosa z KUL.

⁵ Sytuacja taka jest zróżnicowana w zależności od diecezji.

⁶ W niektórych krajach biorących udział w programie TRES badania były prowadzone drogą elektroniczną.

⁷ Pełna prezentacja wyników badań przeprowadzonych w 16 krajach została zawarta w pracy zbiorowej w języku angielskim: *How Teachers in Europe Teach Religion. An International Empirical Study in 16 Countries*. Red. H.G. Ziebartz, U. Riegel. Berlin 2009. Na ostatnie pytanie kwestionariusza, dotyczące sugestii pod adresem podstawowej formacji odbywanej w czasie studiów, nie odpowiedział prawie żaden z badanych nauczycieli religii. W niektórych kwestionariuszach zawarto jedynie informację o pozytywnej ocenie odbytej formacji podstawowej.

2. CHARAKTERYSTYKA BADANEJ GRUPY NAUCZYCIELI RELIGII

Po zaprezentowaniu podstawowych założeń metodologicznych i omówieniu wykorzystanego w czasie badań kwestionariusza należy przybliżyć samą grupę badanych nauczycieli religii. Poniżej przedstawione zostaną ich różne cechy charakterystyczne, tj. płeć, wiek, posiadane wykształcenie (tabela 1), środowisko i staż pracy (tabela 2), praktyki religijne (tabela 3), preferencje polityczne (tabela 4), hierarchia wartości (tabela 5), a także ich opinie na temat przeżywanego stresu i wypalenia zawodowego (tabela 6).

Tabela 1. Dane osobowe.

	Płeć		Wiek			Wykształcenie	
	kobieta	mężczyzna	< 32	32-40	> 40	< mgr	≥ mgr
N	159	39	41	91	67	14	186
%	80,3	19,7	20,6	45,7	33,7	7,0	93,0

Zdecydowana większość nauczycieli religii, którzy wypełnili kwestionariusz, to kobiety (80,3%). Mężczyźni stanowią zaledwie 19,7% badanych. Wpływa to z faktu, że w Polsce zdecydowaną większość nauczycieli wszystkich przedmiotów stanowią kobiety – jest to jeden z najbardziej sfeminizowanych zawodów. W przypadku nauczania religii dużą grupę nauczycieli stanowią księża, którzy jednak – jak już wspomniano – zazwyczaj nie uczą religii w pełnym wymiarze godzin i w przeprowadzonym badaniu brało udział tylko kilku z nich. Grupę badanych stanowili głównie katecheci świeccy oraz dość duża grupa sióstr zakonnych.

Prawie połowa respondentów (45,7%) jest w wieku między 32 a 40 rokiem życia, co jest ściśle związane z faktem powrotu nauczania religii do polskich szkół publicznych w 1990 r. Tysiące nauczycieli, którzy wówczas rozpoczęli pracę, była bardzo młoda, a nawet w dużej mierze byli to studenci uzupełniający jeszcze wykształcenie. Wynikało to przede wszystkim z braku wystarczającej kadry, która mogłaby wówczas natychmiast podjąć pracę w szkole.

Warto podkreślić natomiast fakt, że zdecydowana większość badanych, bo aż 93%, ukończyła już wyższe studia i posiada tytuł magistra. Sytuacja taka wynika z tego, że w Polsce nauczanie religii odbywa się w ramach

publicznego systemu oświaty i zgodnie z przepisami uprawnienia do nauczania religii w szkołach ponadgimnazjalnych mają osoby legitymujące się tytułem magistra teologii oraz przygotowaniem pedagogicznym. Porozumienie między Komisją Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski i Ministerstwem Edukacji Narodowej⁸ przewiduje co prawda możliwość zatrudnienia osób o niższym wykształceniu, ale sytuacja taka zachodzi obecnie dość sporadycznie i jedynie wówczas, gdy brakuje kandydatów z pełnymi kwalifikacjami.

Poniżej przedstawione zostaną deklaracje dotyczące miejsca i stażu pracy badanych nauczycieli religii oraz wiek uczniów, z którymi pracują.

Tabela 2. Środowisko i staż pracy.

	Miejsce pracy			Staż pracy (w latach)			Wiek uczniów		
	par	pub	pryw	< 11	11-15	> 15	< 11	11-16	> 16
N	1	197	1	72	69	58	36	47	18
%	0,5	99,0	0,5	36,2	34,7	29,1	35,5	46,5	17,8

Legenda: par = parafia; pub = szkoła publiczna; pryw = szkoła prywatna.
Aż 99 respondentów nie odpowiedziało na pytanie o wiek swoich uczniów.

Z powyższych danych wynika jednoznacznie, że miejscem nauczania religii w Polsce pozostaje głównie szkoła publiczna. Obowiązujące w Polsce przepisy zapewniają bowiem nauczanie religii w szkole publicznej, na życzenie rodziców lub opiekunów prawnych⁹. Ze względu na to, że Polska jest krajem w ogromnej większości katolickim, nauczanie religii innych Kościołów i wyznań w szkole publicznej należy do rzadkości, choć korzystają z niego np. wyznawcy prawosławia czy ewangelicy, ale najczęściej w regionach, w których mają wystarczająco liczną populację. Na to, że prawie wszyscy ankietowani pracują w szkołach publicznych, wpływa również fakt, że szkół prywatnych jest w Polsce mało – szkoły prywatne mogły powstać dopiero po upadku komunizmu, a więc od 1989 r., poza tym są płatne,

⁸ Porozumienie pomiędzy przewodniczącym Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski a Ministrem Edukacji Narodowej. Dz. Urz. MEN nr 3 poz. 21; www.katecheza.episkopat.pl/prawo.htm. Por. *Aspekty prawne nauczania religii rzymskokatolickiej w polskim systemie oświatowym*. Red. S. Łabendowicz. Radom 2001 s. 22-24.

⁹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w szkołach publicznych. Dz. U. 1992 nr 36 poz. 155; Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 30 czerwca 1999 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w szkołach publicznych. Dz. U. 1999 nr 67 poz. 753.

a na to stać jedynie zamożniejszych rodziców.

Nauczanie religii w polskim publicznym systemie oświaty, jak już zaznaczono, odbywa się od 1990 r. Z tego względu najdłużej uczący religii nauczyciele w chwili przeprowadzania badań pracowali w tym charakterze od 16 lat. Wyniki badań potwierdzają ścisłą zależność między wiekiem ankietowanych a czasem ich pracy w szkole: 36,2% z nich uczy krócej niż 11 lat, 34,7% pracuje jako nauczyciele religii od 11 do 15 lat, a 29,1% powyżej 15 lat. Warto zauważyć, że największą liczbę nauczycieli religii zatrudniono w polskich szkołach na początku lat dziewięćdziesiątych, ale nowi nauczyciele byli zatrudniani także w latach następnych. Obecnie nowe zatrudnienia zdarzają się sporadycznie, głównie ze względu na panujący w Polsce niż demograficzny i związane z tym zamykanie szkół, redukcje klas, etatów nauczycielskich itp.

Jeśli chodzi o wiek uczniów, z którymi pracują badani, należy zauważyć, że 35,5% z nich pracuje z dziećmi do 11 roku życia, 46,5% z uczniami w wieku od 11 do 16 lat, a w szkołach ponadgimnazjalnych religii uczy 17,8% ankietowanych. Dziwi nieco fakt, że prawie połowa ankietowanych (99 osób) nie odpowiedziała na pytanie o wiek swoich uczniów.

Interesujące są także rezultaty dotyczące osobistych praktyk religijnych nauczycieli religii. Przedstawia je tabela 3.

Tabela 3. Praktyki religijne (%).

	Rzadko	Często (przynajmniej raz na tydzień)
Msza św.	0,5	99,5
Modlitwa	0,0	100,0
Rozmyślanie/medytacja	30,3	69,7

Właściwie wszyscy badani (99,5%) przynajmniej raz na tydzień biorą udział we Mszy św. i dokładnie wszyscy (100%) deklarują częstą, osobistą modlitwę, w tym 69,7% respondentów przyznaje się do prowadzenia częstych medytacji. Wyniki te potwierdzają tezę, że nauczyciele religii mają głębokie doświadczenia bliskości z Bogiem poprzez praktykowanie indywidualnej modlitwy i udział w liturgii Kościoła. Jest to niezwykle budująca postawa, dająca nadzieję, że nauczanie religii nie jest traktowane jedynie jako praca zawodowa, ale przede wszystkim jako droga powołania chrześcijańskiego. Fakt ten daje także gwarancję, że nauczyciel religii – katecheta

– będzie prawdziwym świadkiem Chrystusa.

Warto przytoczyć także wyniki odnośnie do preferencji politycznych polskich nauczycieli religii, które prezentuje następująca tabela.

Tabela 4. Preferencje polityczne (%).

	Lewica	Centrum	Prawica
Preferencje polityczne	0,5	8,7	90,8

Zdecydowana większość badanych sympatyzuje z prawicową opcją polityczną (90,8%). Bardzo rzadko są to sympatie do skrajnej prawicy, ale raczej do partii centro-prawicowych. Zaledwie jedna osoba na dwieście ankietowanych określa się jako zwolennik lewicy. Z polskiego punktu widzenia takie wyniki są zrozumiałe, a nawet oczywiste. Polskie partie lewicowe są bowiem spadkobierczyniami partii komunistycznej, która aż do 1989 r. stała na straży systemu totalitarnego. Ponadto partie te są antykościelne, głoszą poglądy sprzeczne z nauczaniem Kościoła katolickiego oraz próbują z nim walczyć na płaszczyźnie instytucjonalnej. Oczywiście zatem wydaje się, że nauczyciele religii katolickiej nie popierają partii lewicowych¹⁰.

Kolejna tabela przedstawia wyniki ankiety dotyczące hierarchii wartości, zarówno indywidualnych, jak i społecznych.

Tabela 5. Hierarchia wartości (%).

	Nieważne	Obojętne	Ważne
Małżeństwo	14,1	10,1	75,9
Kariera zawodowa	68,2	24,2	7,6
Niezależność	11,3	24,6	64,1
Hedonizm	46,7	36,0	17,3
Patriotyzm	3,0	8,0	88,9
Samodyscyplina	15,2	22,7	62,1
Solidarność	0,0	0,5	99,5
Duchowość	0,0	0,5	99,5

Większość z ankietowanych nauczycieli religii żyje w małżeństwie. Rze-

¹⁰ Zob. B. Fijałkowska. *Partia wobec religii i Kościoła w PRL*. Olsztyn 1999.

czą oczywistą jest więc, że związek ze swoim życiowym partnerem jest dla nich bardzo ważny (75,9%). Wśród tych osób są również osoby samotne, dla których jednak małżeństwo jako takie jest ważne i uznają je za znaczącą wartość w życiu człowieka. Wyjątek stanowią tu przede wszystkim siostry zakonne, które ze względu na złożone śluby i życie wspólnotowe potwierdzają, że kwestia ta nie odgrywa w ich życiu żadnej roli (14,1% ogółu badanych). Zastanawiające są jednak wyniki badań odnoszące się do kariery zawodowej. Tylko 7,6% twierdzi, że jest ona dla nich ważna. Prawdopodobnie taki wynik jest spowodowany tym, że w Polsce samo pojęcie „kariery zawodowa” ma często negatywne konotacje i sugeruje dążenie do sukcesu zawodowego za wszelką cenę. Wyniki te potwierdzają też, że nauczyciele religii traktują swoją pracę bardziej w kategoriach powołania niż pracy zarobkowej. Takie podejście nie stoi jednak w sprzeczności z faktem, że wszyscy nauczyciele religii wkraczają na drogę awansu zawodowego i zdobywają kolejne jego stopnie.

Na podstawie pozostałych wyników tej części ankiety można stwierdzić, że polscy nauczyciele religii cenią niezależność w myśleniu i działaniu (64,1%), nie są nastawieni do życia hedonistycznie (tylko 17,3% twierdzi, że hedonizm jest dla nich ważny) oraz są ludźmi, dla których ważna jest praca nad sobą (62,1%). Bardzo wysokie miejsce w hierarchii wartości zajmuje patriotyzm. Polscy katecheci są dumni z tego, że są Polakami. Wynika to w dużej mierze z bolesnej historii Polski, która w ciągu wieków doświadczyła wielu wojen, rozbiorów czy okupacji. Ponadto w Polsce religijność od zawsze była związana z patriotyzmem, a Kościół katolicki przyczynił się w znaczący sposób do zachowania narodowej tożsamości¹¹.

Na szczycie hierarchii wartości wyznawanych przez badanych nauczycieli religii znajduje się duchowość i solidarność międzyludzka (obie wartości są ważne dla 99,5% ankietowanych). Takie wyniki badań potwierdzają zdecydowanie chrześcijańską postawę, której źródłem jest miłość do Boga i bliźniego, będąca istotą chrześcijaństwa.

Ważną kwestią, która również stała się przedmiotem badań, jest przeżywany przez nauczycieli religii stres i związane z nim wypalenie zawodowe. Wyniki badań w tym aspekcie przedstawia następująca tabela.

¹¹ Zob. H. Słotwińska. *Wychowanie do patriotyzmu przez katechezę*. „Roczniki Teologiczne” 53:2004 z. 6 s. 83-97; Zob. J. Salij. *Patriotyzm dzisiaj*. Poznań 2005; A. Zellma. *Szkolne nauczanie religii wobec idei „małych ojczyzn”*. „Roczniki Teologiczne” 51:2004 z. 6 s. 195-215.

Tabela 6. Stres i wypalenie zawodowe (%).

	Rzadko	Czasami	Często
Przeżywanie stresu pedagogicznego	53,5	38,5	8,0
Poczucie wypalenia zawodowego	63,6	29,8	6,6
Poświęcanie energii dla rodziny i przyjaciół	8,0	20,1	71,9

Nauczyciele religii w większości twierdzą, że mają wystarczająco dużo energii dla rodziny i przyjaciół (71,9%) i w większości raczej rzadko odczuwają wypalenie zawodowe (63,6%). Jednak duża grupa, bo prawie jedna trzecia badanych (29,8%), czasami czuje się zawodowo wypalona (często odczuwane wypalenie zawodowe deklaruje tylko 6,6%). Jeszcze większa grupa (38,5% czasami, 8,0% często) przeżywa stres pedagogiczny. Najczęstszym źródłem tych problemów są kwestie dotyczące braku dyscypliny w czasie lekcji religii, doświadczane zwłaszcza podczas pracy z młodzieżą. Zdarza się bowiem, że młodzi ludzie nie są zainteresowani tematyką zajęć, co prowadzi do ich bierności bądź aktywności w niepożądanych kierunkach. Obecnie duży nacisk w formacji nauczycieli religii kładziony jest na kwestie metodyczne, ze szczególnym uwzględnieniem tzw. metod aktywizujących, tak aby w maksymalnym stopniu zaangażować katechizowanych w prowadzony tok zajęć¹².

Przedstawiona powyżej charakterystyka nauczycieli religii dowodzi, że mają oni wysokie kwalifikacje intelektualno-moralne. Wszyscy uczestniczą w niedzielnej Eucharystii, praktykują modlitwę osobistą i deklarują wrażliwość na potrzeby innych. Zdecydowana większość z nich ma wyższe wykształcenie, a nauczanie religii w szkole traktuje przede wszystkim w kategoriach powołania.

3. OPINIE NA TEMAT WYBRANYCH ASPEKTÓW NAUCZANIA RELIGII

Ta część artykułu dotyczyć będzie opinii nauczycieli religii na temat wybranych aspektów nauczania religii w szkole. Zostaną tu omówione wyniki badań dotyczących funkcji, jakie z założenia powinno pełnić nauczanie religii, stosowanych metod, opinii na temat miejsca i roli religii w nowo-

¹² Zob. *Vademecum katechety. Metody aktywizujące*. Red. Z. Barciński. Kraków–Lublin 2006.

czesnych społeczeństwach oraz kilku wybranych uwarunkowań nauczania religii w szkole.

Jako pierwsze w tej części zostaną omówione opinie dotyczące funkcji, jakie – zdaniem badanych – powinno realizować nauczanie religii. Prezentuje je poniższa tabela.

Tabela 7. Funkcje nauczania religii (%).

	Zdecydowanie się nie zgadzam	Nie zgadzam się	Nie jestem pewien	Zgadzam się	Zdecydowanie się zgadzam
Wtajemniczanie	0,0	0,5	1,5	26,6	71,4
Wychowywanie	0,0	1,5	16,8	46,7	35,0
Informowanie o religiach	0,0	1,5	16,7	48,5	33,3

Zdecydowana większość polskich nauczycieli religii jest zdania, że edukacja religijna powinna być rozumiana jako wzrastanie w wierze swojego Kościoła. Z twierdzeniem tym zgadza się w sumie 98% procent respondentów (w tym 71,4% zdecydowanie). Jednocześnie jednak duży odsetek ankietowanych, bo aż 81,7% (w tym 35% zdecydowanie), zgadza się, że nauczanie religii powinno kształtować postawy uczniów oparte na wartościach religijnych. Natomiast 81,8% (33,3% zdecydowanie) twierdzi, że nauczanie religii powinno także zaznajamiać nie tylko z własnym wyznaniem, ale także z innymi religiami i Kościołami.

Opinie ankietowanych nauczycieli religii są zgodne z nauczaniem Kościoła, który postuluje, aby katecheza szkolna, oprócz informowania i wychowywania, pełniła także funkcję wtajemniczającą, prowadząc do osobistych relacji z Chrystusem, przeżywanych we wspólnocie Kościoła¹³. Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, że polscy nauczyciele religii, mimo że są zdecydowanymi zwolennikami konfesyjnego nauczania religii, za istotne uważają także informowanie o innych wyznaniach czy religiach.

Z ankiety wynika też, że polscy nauczyciele religii stosują wiele różnorodnych metod, co przedstawia tabela 8.

¹³ Kongregacja ds. Duchowieństwa. *Dyrektorium Ogólne o katechizacji*. Poznań 1998 nr 77-87.

Tabela 8. Częstotliwość stosowania metod (%).

	Rzadko	Czasami	Często
Czytanie tekstów z podręcznika	3,5	24,0	72,5
Opowiadania spoza tradycji religijnej	23,1	40,2	36,7
Metody dramowe	25,8	49,5	24,7
Wyjaśnianie religijnych wydarzeń	1,0	8,1	90,9
Rysowanie i malowanie	12,1	24,6	63,3
Praca w małych grupach	2,0	20,7	77,3
Interpretowanie obrazów i rysunków	6,0	29,6	64,3
Wycieczki	41,2	45,2	13,6
Ćwiczenia	22,0	45,0	33,0
Filmy	30,0	52,5	17,5
Muzyka	28,5	46,0	25,5
Praca z plasteliną itp.	74,0	22,0	4,0
Praca z Internetem	75,3	18,2	6,6
Modlitwa i medytacja	1,0	3,6	95,4
Dyskusja	2,0	14,0	84,0
Śpiewanie piosenek	5,0	22,5	72,5

Wśród najczęściej stosowanych metod pracy z uczniami dominują: modlitwa i medytacja (95,4% nauczycieli stosuje je często), wyjaśnianie religijnych wydarzeń (90,9%), dyskusja (84%). Ponadto często stosowane są takie metody jak: praca w małych grupach (77,3%), śpiewanie piosenek (72,5%) czy czytanie tekstów z podręcznika (72,%). Do najrzadziej stosowanych metod należą natomiast: praca z plasteliną i podobnymi materiałami plastycznymi (4% często), praca z wykorzystaniem Internetu w czasie lekcji (6,6%) i wycieczki (13,6%). Na uwagę zasługuje fakt, że prawie wszystkie wyszczególnione w kwestionariuszu metody uważane są za pożądane w edukacji religijnej i częściej lub rzadziej wykorzystywane.

Kolejna grupa pytań kwestionariusza dotyczyła opinii nauczycieli religii na temat roli religii w nowoczesnym, postmodernistycznym społeczeństwie. Wyniki badań w tej materii prezentuje tabela 9.

Tabela 9. Miejsce i rola religii we współczesnym świecie (%).

	Nie zgadzam się	Nie jestem pewien	Zgadzam się
Religia nie pasuje do nowoczesności (aspekt indywidualny)	85,4	7,6	7,1
Religia nie pasuje do nowoczesności (aspekt społeczny)	89,5	4,5	6,0
Pluralizm jest wzbogacający	33,8	33,3	32,8
Kościół katolicki jest najlepszą drogą do zbawienia	17,3	13,8	68,9
Droga do zbawienia powinna być interreligijna	42,1	14,4	43,6
Wszystkie religie są równe	63,3	17,6	19,1
Ortodoksyjność poglądów jest ważna	2,5	2,5	95,0
Religia powinna być poddawana zewnętrznej krytyce	96,0	4,0	,0
Relatywizm jest pożądany	70,5	19,0	10,5
Biblia została natchniona przez Boga i napisana przez ludzi	15,0	7,0	78,0

Bardzo wielu polskich nauczycieli religii nie zgadza się ze stwierdzeniem, że religia nie pasuje do nowoczesności zarówno w aspekcie indywidualnym (85,4%), jak i społecznym (89,5%), przeciwnie – są zdania, że współczesny człowiek i dzisiejsze społeczeństwa, mimo postępującej sekularyzacji, potrzebują religii i wciąż odgrywa ona znaczącą rolę w życiu indywidualnym i społecznym. Natomiast w odniesieniu do uznania wartości pluralizmu światopoglądowego mamy trzy niemal równe grupy nauczycieli, twierdzących odpowiednio, że pluralizm jest wartościowy i stanowi bogactwo społeczne, niepewnych i sprzeciwiających się tej tezie. Badani nauczyciele religii są też bardzo przywiązani do katolicyzmu. Uważają, że Kościół katolicki posiada pełnię prawdy i jest najlepszą drogą do zbawienia (68,9%). Z twierdzeniem, że prawda i droga do zbawienia może zostać odkryta we współpracy między religiami, zgadza się 43,6%, nie zgadza się 42,1%, a 14,4% nie jest pewnych swojej opinii w tej sprawie. Zdecydowanie natomiast ankietowani odrzucają pogląd, że wszystkie religie są sobie równe i wszystkie w jednakowym stopniu prowadzą do zbawienia – takie jest przekonanie aż 63,3%, 17,6% nie ma zdania w tej kwestii, a jedynie 19,1% ją akceptuje. Takie podejście jest zgodne z nauczaniem Kościoła katolickiego,

który w deklaracji *Dominus Iesus* potwierdził, że pełnia środków zbawienia znajduje się jedynie w Kościele katolickim¹⁴.

Dla 95% ankietowanych polskich nauczycieli religii ważna jest ortodoksyjność, rozumiana jako stanie na straży prawowierności wiary, co potwierdza ich zrozumienie dla konfesyjnej koncepcji edukacji religijnej¹⁵. Mają oni świadomość, że są reprezentantami Kościoła katolickiego i w jego imieniu nauczają prawd wiary. 96% z nich nie aprobuje żadnej zewnętrznej, radykalnej krytyki religii i jest zdania, że żaden postęp nauki nie uczyni religii zbędnej i że wciąż pozostanie ona najlepszym wyjaśnieniem świata i indywidualnego losu człowieka. Zdecydowanie także (70,5%) odrzucają relatywizm moralny i sytuacjonizm. Polscy nauczyciele religii uważają, że Biblia została napisana przez ludzi pod natchnieniem Boga, ale odrzucają literalne podejście do Pisma Świętego.

Kolejna tabela prezentuje wyniki badań dotyczących różnych uwarunkowań nauczania religii. Chodzi tu przede wszystkim o opinię na temat aktualnego statusu nauczania religii jako przedmiotu szkolnego, a także odczuwanego wsparcia ze strony dyrektora szkoły. Odrębną kwestią jest dostępność oraz jakość środków i materiałów dydaktycznych.

Tabela 10. Uwarunkowania nauczania religii (%).

	Nie	Tak
Zadowolenie ze statusu nauczania religii w szkole	24,1	75,9
Wsparcie ze strony dyrektora	12,6	87,4
Odpowiedni poziom wyposażenia szkoły w techniczne środki dydaktyczne	59,3	40,7
Odpowiednie podręczniki	21,1	78,9

Polscy nauczyciele religii w większości są zadowoleni ze statusu, jaki posiada religia w szkole (75,9%), ale dość duży odsetek z nich, bo aż 24,1%, jest przeciwnego zdania. Wynika to najczęściej z regulacji prawnych, pozwalających w każdej chwili na rezygnację z uczęszczania na lekcje religii

¹⁴ Kongregacja Nauki Wiary. *Deklaracja „Dominus Iesus” o jedyności i powszechności zbawczej Jezusa Chrystusa i Kościoła*. Poznań 2000 nr 16.

¹⁵ Konferencja Episkopatu Polski. *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*. Kraków 2001 nr 82-96.

bez żadnych konsekwencji i zauważalnym, lekceważącym podejściu do tego przedmiotu ze strony młodzieży. Aż 87,4% polskich nauczycieli religii czuje natomiast wsparcie ze strony dyrektora swojej szkoły, a 78,9% jest zadowolonych ze stosowanych materiałów dydaktycznych. Pewien niedosyt pozostawia jeszcze techniczne wyposażenie sal lekcyjnych – 59,3% nauczycieli religii jest niezadowolonych z aktualnego stanu tego wyposażenia.

Przedstawione opinie nauczycieli religii na temat różnych aspektów edukacji religijnej w Polsce potwierdzają ich dobrą świadomość założeń koncepcji nauczania religii, które ma charakter ściśle wyznaniowy i stanowi specyficzną formę katechezy. Wyniki badań potwierdzają także dobre merytoryczne i metodyczne przygotowanie nauczycieli religii do realizacji powierzonych im zadań.

ZAKOŃCZENIE

Zaprezentowane wyniki badań empirycznych, prowadzonych wśród polskich nauczycieli religii w ramach międzynarodowego programu badawczego, potwierdziły ich odpowiednie postawy religijne i moralne, a także kompetencje merytoryczno-metodyczne niezbędne do pracy w charakterze nauczyciela religii w szkole. Dlatego też w polskiej rzeczywistości zamiennie stosuje się określenia „nauczyciel religii” i „katecheta”. Jak jednak uczy doświadczenie, aby utrzymać aktualny poziom kompetencji i motywacji, a także aby nieustannie go rozwijać, konieczna jest permanentna formacja nauczycieli religii zarówno w aspekcie religijnym, jak i dydaktycznym. Z tego względu konieczne jest organizowanie rekolekcji, dni skupienia, a także studiów podyplomowych, wykładów i różnego rodzaju warsztatów. Działalność taką prowadzi zarówno Kościół, jak i szkoła, będąca także podmiotem edukacji religijnej w Polsce. Permanentna formacja nauczycieli religii budzi uzasadnione nadzieje, że nawet w obliczu dynamicznych przemian społeczno-kulturowych nauczanie religii w Polsce będzie realizować wszystkie założone funkcje.

BIBLIOGRAFIA

- Aspekty prawne nauczania religii rzymskokatolickiej w polskim systemie oświatowym. Red. S. Łabendowicz. Radom 2001.
F i j a ł k o w s k a B.: Partia wobec religii i Kościoła w PRL. Olsztyn 1999.

- Kłoczowski J., Müllerowa L., Skarbek J.: Zarys dziejów Kościoła katolickiego w Polsce. Kraków 1986.
- Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski: Program Nauczania Religii. Kraków 2001.
- Konferencja Episkopatu Polski: Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce. Kraków 2001.
- Podstawa Programowa Katechezy Kościoła katolickiego w Polsce. Kraków 2001.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa: Dyrektorium Ogólne o katechizacji. Poznań 1998.
- Kongregacja Nauki Wiary. Deklaracja *Dominus Iesus* o jedności i powszechności zbawczej Jezusa Chrystusa i Kościoła. Poznań 2000.
- Kowalczyk S.: Idee filozoficzne postmodernizmu. Radom 2004.
- Łabendowicz S.: Formacja katechetów w dokumentach Kościoła i literaturze katechetyczno-dydaktycznej po Soborze Watykańskim II. Radom 1994.
- Łobocki M.: Metody badań pedagogicznych. Warszawa 1984.
- Mariański J.: Religijność społeczeństwa polskiego w perspektywie europejskiej. Kraków 2004.
- Salij J.: Patriotyzm dzisiaj. Poznań 2005.
- Słotwińska H.: Wychowanie do patriotyzmu przez katechezę. „Roczniki Teologiczne” 53:2004 z. 6 s. 83-97.
- Szostkiewicz S.: Procedury i techniki badań socjologicznych. Warszawa 1964.
- Vademecum katechety. Metody aktywizujące. Red. Z. Barciński. Kraków–Lublin 2006.
- Zajac M., Mąkosa P.: Europejskie spojrzenie na nauczanie religii w kontekście pluralizmu. „Katecheta” 51:2007 nr 11 s. 69-70.
- Zellma A.: Szkolne nauczanie religii wobec idei „małych ojczyzn”. „Roczniki Teologiczne” 51:2004 z. 6 s. 195-215.

THE IDENTITY OF RELIGION TEACHERS AND THEIR OPINIONS
ON SELECTED ASPECTS OF RELIGIOUS EDUCATION IN POLAND

S u m m a r y

The efficiency of religious education depends on a variety of factors, including, to a large degree, the identity and competence of religion teachers and catechists. For this reason it is necessary to work out new, ever more efficient ways to form the staff of teachers. This is to be aided also by empirical studies that are conducted in this field. The article presents the results of studies of a two hundred-person group of religion teachers working in the Radom diocese. The results confirm high moral-religious as well as didactic-methodic qualifications of the subjects, who are devoted Catholics and treat teaching religion as the realization of their own Christian vocation. They understand in the proper way the conception of teaching religion that is binding in Poland and they realize the postulates of methodic pluralism

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: dydaktyka, nauczanie religii, katecheza, katecheta.

Key words: didactics, religious education, catechesis, catechist.